

A1 Marge

El segle primer de les traduccions fantàstiques, abans de «L'Arcà» i «2001»

A. MUNNÉ-JORDÀ *Societat Catalana de Ciència-Ficció i Fantasia*

RESUM: Les primeres traduccions de gènere fantàstic són als volums de la «Biblioteca» complementària del *Diari Català* (1879-1880) i altres col·leccions també vinculades a publicacions periòdiques, en un moment en què no hi havia prou públic per a assumir edicions independents. Al segon decenni del segle XX arrenquen editorials comercials o vinculades a la Mancomunitat. Després de la primera dictadura hi ha un esclat d'edicions, interromput per la guerra. Després d'uns pocs intents els anys cinquanta, la represa arriba els seixanta i es consolida els setanta, després de la mort del dictador. El 1983 amb «L'Arcà» i el 1984 amb «2001» hi ha les primeres col·leccions dedicades a la ciència-ficció, la fantasia i el terror.

PARAULES CLAU: literatura catalana, literatura fantàstica, ciència-ficció, fantasia, terror.

The first century of fantastic translations, before «L'Arcà» and «2001»

ABSTRACT: The first translations of fantastic literature were published in the volumes of the collection «Biblioteca» of the *Diari Català* (1879-1880) and in other collections also linked to newspapers, at a time when there was not enough public to undertake independent editions. In the second decade of the 20th century, some commercial publishers or linked to the Mancomunitat arose. After the first dictatorship there is an outbreak of editions, interrupted by the war. After some attempts in the fifties, the reprise began in the sixties and it was consolidated in the seventies, after the death of the dictator. In 1983 with «L'Arcà» and in 1984 with «2001» the first collections devoted to science fiction, fantasy and terror appeared.

KEYWORDS: Catalan literature, Fantastic literature, science-fiction, fantasy, terror.

Publicacions vinculades a diaris i revistes

De 1879 a 1881 Valentí Almirall va publicar el *Diari Català*, el primer en la nostra llengua. El diari, que defensava el republicanisme federal i intentava generar una consciència catalanista, sovint va ser suspès. Amb la intenció de compensar els subscriptors com a «indemnisació per lo que'ls habem dat de menos durant la condem-

NOTA. Text llegit al XXVII Seminari Sobre la Traducció a Catalunya (CCCB de Barcelona, 2-III-2019).

na», va publicar la col·lecció de llibres «Biblioteca del Diari Català». El primer volum es titulava *Noveletas escullidas*, sota l'epígraf «Literatura nort-americana», i presentava textos d'Edgar Allan Poe i de Bret Harte, un autor de novel·les de l'Oest. Els textos de Poe són «L'home-girafa», conte mític situat a Babilònia, i «Lo gat negre», de terror psicològic; també, «Lo corb. Génessis d'un poema. Método de la composició», amb el poema traduït en prosa. El traductor, de segur que del francès, va ser el redactor del diari Pere Sacases, i al pròleg diu que ja s'han traduït altres obres de Poe, però sembla que pensa en el castellà, perquè no n'hem trobat res en català abans, i de fet més endavant parla d'obres traduïdes als «idiomes espanyols».

Abans de passar a la traducció següent, potser val la pena esmentar que aquells anys del darrer quart del XIX hi ha tot d'obres originals catalanes que fan referència a obres i autors estrangers no traduïts al català, però que evidentment eren coneguts i populars. Així, ja el 1875 trobem una paròdia de *Frankenstein*, «La derrera paraula de la ciencia», a càrrec de Joan Sardà i Lloret, a la revista *La Renaixensa*. El 1879, autors populars com Narcís Campmany i Joan Molas estrenen l'obra teatral musical *De la Terra al Sol*, en què, rere la inspiració de Verne, un canó instal·lat a la Barceloneta impulsa els viatgers fins a la Lluna. El 1880, Antoni de Bofarull publica a *La Lluanera de Nova York* «Lo mercat de Calaf. (Assumpto per a una novela de Juli Verne)». I al voltant de 1890, C. Gumà, pseudònim de Juli F. Guibernau, publica *Quinze dies a la Lluna*, un monòleg que explicita que «No pinto ni crech saberne, / ni abrigo la pretensió / de embastá una relació / pèl istil de Juli Verne».

L'Avenç havia començat el 1881 com a revista, continuadora de l'esperit del *Diari Català*. El 1903 va llançar la «Biblioteca Popular de L'Avenç», que fins al 1916 va publicar cent quaranta-tres títols; i després, el 1925 i el 1926, set més. El número 12, del mateix 1903, és la novel·la de ficció científica *Urània* de Camille Flammarion, en traducció de Rafael Patxot i Jubert, astrònom i mecenes.

La revista *Catalunya* (1903-1905), dirigida per Josep Carner, va fer de pont entre generacions i escoles literàries, de Guimerà i Maragall a Bofill i Mates. L'any 1905 hi tornem a trobar Poe, amb el conte «El diable dalt del cloquer», traduït per Emili Vallès.

El Poble Català va començar com a setmanari i va passar a diari el 1906, i de 1906 a 1910 va publicar dinou títols de la seva «Biblioteca de El Poble Català». El mateix 1906 hi tenim set contes fantàstics de Wilde sota el títol de *Noveletes*. D'«El crim de Lord Artur Savile», el traductor, Manuel de Montoliu, diu que «entra de ple en la literatura patològica moderna que es pot dir fundada pel gran Poe, i quals principals prosèlits han estat Hawthorne, Baudelaire, Guy de Maupassant, Barbey d'Aurevilly, Villiers de l'Isle-Adam, Huysmans i molts altres que seria llarg de citar». Un bon repertori que parcialment anirem retrobant.

L'any 1908 trobem les primeres traduccions de Wells, en fulletó retallable al faldó de l'últim full del diari *La Veu de Catalunya*. Són les primeres traduccions clarament

de ciència-ficció, d'un autor plenament popular en aquell moment. La primera és *L'home que no s'veu*. La van liquidar en un mes, de l'11 d'agost al 10 de setembre. Acaba un dijous, i el diumenge 13 ja comença la segona, *Els primers visitants de la Lluna*, publicada amb moltíssimes interrupcions: va durar gairebé un any, fins a l'11 d'agost de 1909. En totes dues s'especifica: «Novela escrita en anglés per H.J. Wells y traduida expressament per a *La Veu de Catalunya* per V.O.H.».

El mateix any, altre cop dins la «Biblioteca Popular de L'Avenç», trobem el duet d'autors del fantàstic popular amb més predicament de l'època, Erckmann i Chatrian, amb *Rondalles de poble*. La traducció és de Joaquim Ruyra. Aquest mateix llibre, amb més o menys contes i amb variacions al títol, serà editat dues vegades més per dues altres editorials el 1924 i el 1935, una pràctica corrent abans de la guerra, però aquí no tractarem de reedicions.

Un altre dels escassos volums de la «Biblioteca de El Poble Català», *Contes extranyes*, aquell mateix 1908 ens anostrea un altre dels autors esmentats al pròleg anterior com a conreador de «la literatura patològica moderna», Nathaniel Hawthorne, pel mateix traductor, Manuel de Montoliu.

De Tots Colors era una revista teatral que es va publicar de 1908 a 1913, i també va anar editant una col·lecció de llibres de teatre per als subscriptors. El 1908 va treure *La campana submergida* de Gerhard Hauptmann, una mostra de teatre fantàstic, en traducció de Salvador Vilaregut. L'obra havia estat estrenada privadament el 1902 i públicament el 1908 pel Teatre Íntim d'Adrià Gual, la companyia més prestigiosa de l'època. També *De Tots Colors* va publicar el 1908 l'adaptació teatral del conte de Poe «El cor delator», a càrrec del traductor A. Albert Torrelles.

El 1912, el mateix setmanari va publicar un conte que s'inscriu entre els relats sobre ciència, o de fantasia científica, «El fre de l'Hipòlit», del francès Eugène Brioux, sense que en consti el traductor. Al conte, un conductor d'òmnibus jubilat adquireix la mania dels invents i, compadit de l'esforç dels cavalls, crea un fre que acumula la força de la frenada i la utilitza per a l'arrencada.

La tipogràfica de *L'Avenç* aquest mateix any de 1912 publica en format gros la traducció de Pin i Soler d'*Utopia* de Thomas More, base de tot un subgènere literari especulatiu, que de tota manera arrenca d'arrels més antigues. I el 1913, dins la «Biblioteca Popular de L'Avenç», amb el número 131 treu el primer dels viatges de Gulliver, *Viatges de Gulliver a diverses nacions del món. Primera part: Viatge a Lil·liput*, en traducció de Lluís Deztany, pseudònim de Lluís Faraudo de Saint-Germain. Un full encartat explica que han vist «amb molt plaer les *Normes ortogràfiques* adoptades per l'Institut d'Estudis Catalans en 24 de gener prop-passat», i diu que aquest llibre encara no les segueix però que «totes les nostres publicacions començades de cap i de nou del 24 de gener ençà s'hi adaptaran». Víctor Martínez-Gil m'informa que al número següent, el 132, l'antologia de poesia portuguesa *Atlàntiques* de Ribera Rovira, encara duu també aquesta mateixa nota.

Col·leccions independents

La llibreria Millà ja havia tret vint-i-vuit títols d'autors catalans dins la seva «Biblioteca Teatre mundial» quan el 1914, amb el segell de la Sociedad de Autores Españoles, de Madrid, però imprès a Barcelona per la llibreria, va publicar *La mà de mico*, obra signada per Salvador Vilaregut que va tenir un ressò extraordinari. És l'adaptació teatral d'un conte de terror fantàstic de W.W. Jacobs, dins la línia del Grand Guignol, de moda aleshores. Com a obra teatral, la podríem considerar una obra original, però el text parteix d'una traducció, com el monòleg de Poe que ja hem vist i com altres casos semblants que trobarem més endavant.

El 1910, Rovira i Virgili havia fundat la Societat Catalana d'Edicions, amb llibres d'assaig polític sòlids i ja no vinculada a cap diari ni revista, i el 1915 la va vendre a l'impressor que els publicava, Ramon Tobella, que la va mantenir fins al 1926. El 1916 s'hi publica un primer volum de les *Històries extraordinàries* d'Edgar Allan Poe, en traducció de Carles Riba, amb deu contes. I l'any següent, el segon volum, amb tretze relats més. El nom del traductor és el que encapçala la coberta. El mateix 1915, Joan Santamaria va publicar les seves *Narracions extraordinàries*, influïdes per Poe i que van provocar alguns equívocs amb els compradors.

El 1916, la «Biblioteca Popular de L'Avenç» va plegar (ja hem vist que tindrà una represa efímera de 1925 a 1926), però el 1915 ja havia sortit, endegada per la Mancomunitat i dirigida per Eugeni d'Ors, la «Col·lecció Popular Minerva», de divulgació de cultura general. El 1918 va treure una secció literària, la «Col·lecció Popular de Literatura Moderna Minerva». Els dos primers volums són extractes d'obres de fantasia: *La joventut de Pantagruel i L'educació de Gargantua* de François Rabelais, traducció de Lluís Deztany (Lluís Faraudo de Saint-Germain) i *Extracte de la novel·la utopista News from Nowhere (Noves d'enlloc)* de William Morris, traducció de J.E.

El 1917, gent vinculada al diari *La Veu de Catalunya*, que disposava d'un coixí de mil cinc-cents o dos mil subscriptors, funda l'Editorial Catalana, amb Cambó de president del consell d'administració i Josep Carner de director. El 1918 treu un volum amb sis relats més de Poe, *Els assassins del carrer de la Morgue*, també en traducció de Carles Riba, que comença pels d'investigació detectivesca, com «El misteri de Maria Roget», «La lletra robada» i el que dona títol al llibre. L'any següent, la mateixa editorial reprèn uns altres autors d'èxit, Erckmann i Chatrian, amb el volum *El tresor del vell cavaller*, en traducció de Josep Carner rere el pseudònim Joan Sitjar. També el 1919 la mateixa editorial publica els *Contes cruels* de Villiers de l'Isle-Adam, un altre dels autors «patològics» segons Montoliu, en traducció de Joaquim Folguera i Josep Carner. Al pròleg, Carner explica que els van encarregar a Folguera, que havia planificat el volum, però va morir havent traduït només els tres primers, i així els altres set els tradueix Carner.

L'any 1922, *Violet*, suplement d'*En Patufet* per als més petits, va adaptar els dos primers relats dels *Viatges de Gulliver*: «A Liliput, país dels nanos» i «A Brobdinyac, país dels gegants», a càrrec de Jordi Català (Xavier Bonfill i Trias), amb dibuixos de Junceda. I el 1923, l'Editorial Catalana va tornar a traduir el primer viatge, «Viatge a Liliput, la terra dels nans», i hi va afegir el segon, «Viatge a Brobdingnac, la terra dels gegants», a càrrec de Farran i Mayoral, dins el volum *Viatges de Gulliver*.

El 1924 surt un relat de Wells, *La contrada dels orbs*, traduït per Vicenç Garcia, en una altra col·lecció popular, «La Novel·la Estrangera», de l'editor Antoni López Benturas, que als baixos de l'Hotel Orient, a la Rambla de Barcelona, va mantenir fins a aquell any la Llibreria Espanyola, fundada pel seu pare, Innocenci López Bernagossi. El tercer dels López, Antoni López-Llausàs, va fundar el 1925 la llibreria i editorial Catalònia, a la plaça de Catalunya, i va comprar a Cambó l'Editorial Catalana, que aleshores dirigia Joan Estelrich, que va continuar assessorant López. I la Catalònia va publicar la primera novel·la llarga de Wells en llibre, *L'home invisible* –que el 1908 a *La Veu de Catalunya* s'havia titulat *L'home que no s'veu*–, en traducció de Just Cabot.

Ja tenim Wells, però teníem pendent Verne, que tothom havia llegit en castellà. L'Editorial Juventud havia començat el 1923 en el camp de la literatura popular. El 1926 va fundar la filial Editorial Mentora, que va publicar fascicles quinzenals col·leccionables d'obres de Verne, «amb una magnífica tricromia a la coberta que tot noi català voldrà tenir», com deia la publicitat, adreçada als joves escolaritzats. El primer volum és *La volta al món en vuitanta dies*, en traducció de Clovis Eimeric, que no és de fantasia, però és el primer Verne en català, i a continuació *La illa misteriosa*, l'última aventura del capità Nemo, traduïda per J.R.E.

El 1928 s'estrena la traducció catalana de *RUR. Comèdia en un pròleg i tres actes* de Karel Čapek, en traducció d'A.V. Bejeck i Carles Capdevila, a càrrec del Teatre Íntim d'Adrià Gual. I, posats en coses pintoresques, el 1929 Catalònia publica la traducció dels *Diàlegs dels morts* de Fontenelle, a càrrec de Farran i Mayoral.

Després de la primera dictadura

Acabada la dictadura de Primo de Rivera, el 1930 és un any prolífic. L'editor Avel·lí Artís i Balaguer, que sobretot havia publicat llibres de teatre, el 1929 va inaugurar la «Col·lecció Popular Les Ales Esteses», i el 1930 hi va treure *La meravellosa història de Pere Schlèmil* d'Adelbert von Chamisso, en traducció de Gustau Llobet. La Llibreria Catalònia va publicar *Avatar* de Théophile Gautier, en traducció de Josep Carbonell. El 1928 s'havia fundat a Badalona Edicions Proa, amb criteris empresarials moderns. En van encarregar la direcció literària a Joan Puig i Ferrer, amb la col·lecció «A Tot Vent» com a emblema i amb traduccions de qualitat. El 1930 van publicar la traducció de Rafael Tasis d'*El retrat de Dorian Gray* d'Oscar Wilde. D'altra banda, l'efimera

Societat General Espanyola de Llibreria va treure també el 1930 la «Biblioteca Popular Catalana» amb un Verne, encara que no és de fantasia, *Miquel Strogoff*, traduït per J. Bigordà.

El 1931 la Catalònia treu la novel·la d'aventures i fantasia *Ella* de H. Rider Haggard en dos volums, publicats simultàniament, traduïts respectivament per Millàs Raurell i Carles Riba. El 1924 Josep M. de Casacuberta havia fundat la prestigiosa editorial Barcino, i el 1932, a la «Col·lecció Sant Jordi», dedicada a la cultura cristiana, hi va treure també en dos volums, en traducció del pare Xavier d'Olot, *La ciutat de Déu* de sant Agustí, una altra obra dins la línia de les utopies que en va inspirar d'altres com les de Bacon, Campanella i el mateix More. A Barcelona, el recinte de l'Hospital de Sant Pau, de Domènech i Montaner, iniciat el 1902, segueix la idea de l'urbanisme teocràtic de la ciutat de Déu.

Josep Janés i Olivé ja havia fundat el 1930 una revista, i no va parar mai d'editar. El 1934 va fundar la col·lecció «Quaderns Literaris», en format senzill i adreçada a divulgar autors catalans i clàssics estrangers. Els quaderns sortien cada setmana, amb grans tiratges i preu assequible, i també va reeditar, tal qual o amb variacions, llibres ja publicats. Alguns dels llibres de 1934 són *El cas misteriós del Dr. Jekyll i Mr. Hyde* de R.L. Stevenson, en traducció de Josep J. Margaret (pseudònim de Josep Janés i Olivé), *Sílvia i Aurèlia* de Gerard de Nerval, en traducció de Feliu Elias i Josep Janés i Olivé, i *Viatge a la Lluna* de Cyrano de Bergerac, en traducció de Martí de Riquer.

El 1935, el més actiu en el camp fantàstic continua sent Janés, amb llibres com *Inés de las Sierras* de Charles Nodier i *La mà encantada i Emília* de Gerard de Nerval (tots dos en traducció de Josep Janés i Olivé), *La dona dels meus somnis* de Massimo Bontempelli (tr. Daniel M. Brusés), *Pollock i l'indígena de Porroh* de H.G. Wells (tr. Vicenç Garcia) i *La vall de l'home mort* de Charles Nodier (tr. Felip Cavestany). I la Llibreria Catalònia, ja a la ronda de Sant Pere, publica un altre Poe, en aquest cas de contes de deducció detectivesca, *L'escarabat d'or*, en traducció de Carles Capdevila.

L'any 1936 els «Quaderns Literaris» publiquen el tercer dels viatges de Gulliver, *Viatge de Gulliver al país dels cavalls*, també en traducció de Farran i Mayoral, i la novel·la pseudogòtica *El fantasma enamorat* de Vernon Lee en traducció de Josep Climent. També trobem un relat d'anticipació a *En Patufet*: «La prehistòria» del valencià Josep Martínez Ruiz, «Azorín», sota la invocació de Wells.

Janés també va fundar La Rosa dels Vents, que era una editorial, una revista literària i dues col·leccions de llibres. El 1937, mentre dirigia les publicacions dels Serveis de Cultura al Front, encara dins la «Biblioteca de la Rosa dels Vents» va publicar llibrets com *La dona de l'aigua* d'Alfons Nadal, un autor de la Franja que escrivia en català i en castellà (dos dels contes més dins la línia de terror «patològic» de Poe, «Nit de difunts» i «L'apoteosi del Manco», són traduïts per Miquel Llor); *Rip Van Winkle* i *El nuvi fantasma* de Washington Irving en traducció de S. Hernández, i *La*

mort i la donzella, una adaptació teatral d'Agustí Esclasans a partir del lied de Schubert sobre el poema de Matthias Claudius.

Encara en temps de guerra, el 1938, les Edicions Proa publiquen a Badalona *L'olla d'or* d'E.T.A. Hoffmann, en traducció de Maria-Teresa Pujol i Lluís Ferran de Pol. Ferran ja era al front, on acabà la guerra amb el grau de tinent. La traducció és datada «Barcelona - Arenys de Mar, 28 d'abril del 1935». La novel·la, amb les aventures de l'estudiant Anselm que es debat entre l'amor fantàstic de Serpentina, encarnada en una serp verda d'ulls blaus, i Verònica, burgesa filla d'un passant, amb la fantasia descordada contrastada amb les explicacions prosaiques sobre el deliri i l'embriaguesa, gairebé és una imatge del brutal contrast entre la voluntat de normalitat que representa publicar novel·la fantàstica i la cruel realitat de la guerra.

Això és el que tenim fins al segon any de guerra: perquè diguin que els noucentistes eren només racionals i clàssics i no gastaven fantasia ni terror ni especulació científica. Després d'aquesta exuberància sí que tenim un desert de catorze anys fins als anys cinquanta.

Postguerra

El 1952, Maria-Dolors Orriols promou la revista *Aplec*, signada pel Club de divulgació literària, que va ser segrestada i prohibida immediatament; al primer, i únic, número de la publicació trobem el primer relat de Kafka en català, «Un metge de poble», sota una presentació de l'autor signada per J. Mettra. Miquel Arimany havia començat a editar el que podia el 1942, i el 1953 inaugura la col·lecció juvenil «Sant Jordi» amb *La volta al món en vuitanta dies* de Verne, i el 1959 publica *Viatge al centre de la Terra*, totes dues traduïdes per Rosa Eliassen en edicions esporgades per a joves. El 1958, un grup de cristians progressistes oposats al nacionalcatolicisme funda l'Editorial Estela, que el 1959 publica *El petit príncep* en traducció de Joan Xancó. Josep M. Cruzet, que s'havia format abans de la guerra a la Catalònia amb Antoni López-Llausàs, el 1946 va fundar l'Editorial Selecta, com a continuadora de la Catalònia, al mateix local de la Ronda, i va reeditar Poe el 1953 i Swift el 1954.

La represa

Els anys seixanta ja podem parlar de represa. El 1960, l'Agrupació Dramàtica de Barcelona representa el monòleg *El cor delator* de Poe, en versió i direcció de Lluís Bosch, que ja s'havia adaptat abans de la guerra. També el 1960 l'Editorial Selecta publica *De la Terra a la Lluna* de Verne, en traducció anotada de Jordi Ribot i Rius (el 1965 en publicarà la continuació, *Al voltant de la Lluna*), i el 1961 Miquel Arimany en

publica la versió esporgada per a joves a càrrec de Rosa Elias. Fins i tot editorials en castellà comencen a publicar algun títol en català. L'editorial Vergara s'havia fundat a la darrereria dels anys quaranta per a vendre a terminis grans obres en castellà; el 1962, per iniciativa del poeta Josep M. Boix i Selva, arrenca una col·lecció de traduccions en català, la col·lecció «Isard», amb la distopia d'Albert Camus *La pesta*, en traducció de Joan Fuster. A Lumen, editorial en castellà relançada el 1960, el 1963 Ricard Torrents tradueix *Els timbalers* de Reiner Zimnik, amb un conte de ciència-ficció, «La màquina». Josep Janés i Olivé, que havia passat per la presó i n'havia sortit gràcies a la intercessió d'escriptors falangistes que havia salvat durant la guerra, va reprendre l'activitat el 1940, obligadament en castellà, i va donar feina de traducció a autors catalans represaliats a la postguerra. El 1959 va morir d'accident automobilístic. L'editor de llibres de quiosc Germán Plaza en va comprar el fons i va fundar l'editorial Plaza & Janés, i recuperant el nom de «La Rosa dels Vents» el 1963 va publicar *Un món feliç* d'Aldous Huxley, en traducció signada per Joan Climent, pseudònim de Ramon Folch i Camarasa, fill de Folch i Torres, un dels autors represaliats.

Jaume Aymà i Ayala i el seu fill Jaume Aymà i Mayol van fundar el 1944 l'editorial Aymà, i el 1962 els la va comprar Joan B. Cendrós, que el 1964 va llançar la col·lecció «Enjòlit»: dels vint títols que va treure, dotze eren novel·les de James Bond d'Ian Fleming, d'espionatge amb elements de ciència-ficció. El 1964 la prestigiosa col·lecció de traduccions «Isard» va publicar la traducció de *La revolta dels animals* de George Orwell, a càrrec d'E. Cardona i J. Ferrer Mallol, i el 1965, *Mil nou-cents vuitanta-quatre*, traduïda per Joan Vinyes. Pel 1910, Joan Bruguera va fundar l'editorial El Gato Negro, de publicacions de quiosc; després de la guerra els seus successors van fundar l'Editorial Bruguera, també d'edicions populars i de quiosc, que tenia la col·lecció «Historias» en castellà des dels anys cinquanta, i als seixanta va començar a editar-ne títols en català, com *Vint mil llegües de viatge submarí* (1964), *Un capità de quinze anys* (1965) i *Els fills del capità Grant* (1966) de Verne i *Un ianqui a la cort del rei Artur* de Mark Twain (1965). A principi dels anys 1960 s'havia fundat Edicions 62, amb la voluntat de ser una editorial moderna i una empresa competitiva en català: hi tenim un primer Calvino, *El baró rampant*, el 1965, a càrrec de Maria-Aurèlia Capmany, i el 1967 tindrem *El cavaller inexistent*, a càrrec de Francesc Vallverdú.

A la segona meitat de la dècada de 1960 ja començarem a trobar clàssics moderns de la ciència-ficció, la distopia i els gèneres fantàstics. Proa, editorial supervivent d'abans de la guerra, des de 1951 publicava a Perpinyà, i el 1965 va ser comprada i relançada per Joan B. Cendrós, que la va ajuntar amb l'Aymà i hi va posar Joan Oliver a la direcció; el 1966 va publicar *El procés* de Kafka, en traducció de Gabriel Ferraté. El mateix any també tenim *Senyor de les mosques* de William Golding, traduït per Pedrolo, a Edicions 62, i a la mateixa editorial, a la col·lecció juvenil «El Trapezi», *El dia dels trifids* de John Wyndham, un títol indiscutible de la ciència-ficció.

Ja el 1969 trobarem *El món feliç tornat a visitar* de Huxley, a l'editorial de Miquel Arimany, en traducció de Maria de Quadras, i el 1970, *Illa*, del mateix autor, traduït per Folch i Camarasa a Proa. I ja el 1970, *Tunc* de Lawrence Durrell, traduït per Pedrolo per a Edicions 62. També, significativament, Albert Jané tradueix dos volums d'autors catalans que els havien publicat en castellà: *Alarma al cosmòdrom* de Sebastià Estradé (1966), novel·la juvenil d'aventures espacials, i *Aparicions i fantasmes* de Joan Perucho (1968); això mateix passarà amb quatre llibres més de Perucho durant el decenni, i alguns altres després.

També els anys 1960, en el camp del còmic, tenim les traduccions de les aventures de Tintín d'Hergé. En versió de Joaquim Ventalló, les publica l'editorial Joventut, una altra supervivent d'abans de la guerra i que va alternant el nom en català o en castellà, i que els anys 1950 va incorporar Marià Manent com a director literari. Sovint amb elements fantàstics o insòlits, els títols clarament de ciència-ficció són *L'estel misteriós* (1965), *L'afer Tornassol* (1967), *Objectiu: la Lluna* i *Hem caminat damunt la Lluna* (1968), i *Vol 714 a Sidney* (1969).

Posats en el còmic, ja els anys 1970 tenim dos casos curiosos. D'una banda, de gener a desembre de 1979 la revista *Serra d'Or*, de l'Abadia de Montserrat, va publicar el còmic *Gholó*, amb text de Joan Perucho i dibuixos d'Enric Sió. El text sortia del conte «El Gholó» de Joan Perucho, publicat en castellà el 1969 al llibre *Botànica oculta o el falso Paracelso*. A partir d'aquest text castellà, el mateix 1969 Sió va fer el còmic en italià a la revista *Linus*, de Milà, i finalment aterra en català a *Serra d'Or*. Un altre cas curiós és el de *Dani Futur*, un guió que el 1969 Víctor Mora va oferir en l'original català a la revista *L'infantil*, també de les Publicacions de l'Abadia de Montserrat. La revista no tenia prou diners per a pagar el dibuixant, Carlos Giménez, i la historieta es va publicar en castellà a la revista *Gaceta Júnior* a partir de març de 1970 (abans n'havia sortit un avançament de quatre pàgines a l'almanac per a 1970). El 1972, *L'infantil* va llogar els fotolits de la sèrie i la va publicar en català des del maig.

Rere la frontissa dels anys setanta

El 1971, Proa publica la segona novel·la inacabada de Kafka, *El castell*, en traducció de Lluís Solà, i el 1978, *La transformació* en versió de Jordi Llovet. I el 1979 la col·lecció de teatre de Robrenyo, editorial fundada a Mataró la segona meitat dels 1970 per un exiliat retornat, Jordi Casals, va publicar *El tren de cristall* d'Agustí Bartra, adaptació teatral de *La metamorfosi* de Kafka, datada a Mèxic el 1963. També el 1971, Estela, a la col·lecció juvenil «El Nus a la Cua», edita en traducció de Manuel de Pedrolo la novel·la de fantasia *Elidor* d'Alan Garner. El mateix 1971, el govern franquista va tancar l'Editorial Estela, que el 1972 va reaparèixer amb el nom de Laia. Amb aquest segell, a la col·lecció major, «Les Eines», ja el 1976, mort Franco,

Laia va publicar els set contes de ciència-ficció de l'autor comunista nord-americà Howard Fast sota el títol *Des del futur*, en traducció de Josep Verdura, un dels inspiradors de totes dues editorials. I el 1979, a la col·lecció juvenil «El Nus», ara sense cua, Laia va publicar *L'etern Adam* en traducció de Jaume Creus, conte atribuït a Jules Verne però en realitat obra del seu fill, Michel.

Parlant de Verne, el 1971 la col·lecció juvenil «Sant Jordi», que havia sofert interrupcions i prohibicions, en va publicar un altre, reduït i adaptat, *La llum de la fi del món*, en traducció de Francesc Perich. I també l'efímera editorial 7x7 va inaugurar, el 1978, una col·lecció de literatura juvenil, «L'Esparver», amb *El castell dels Càrpats*, en traducció de Maria-Antònia Oliver, i l'any següent *Vint mil llegües de viatge submarí*, en una nova traducció de Jaume Creus. I ja el 1980, dins el camp infantil i juvenil, clarament en expansió, una de les traduccions a Joventut és la d'*Agenor, el robot* de M. González Haba, per Jordi Jané, que tindrà continuació ja fora del nostre període. També el 1980 Jaume Melendres va traduir l'obra teatral de Marguerite Duras *Yes, peut-être*, de catàstrofe postnuclear, que es va estrenar al teatre Regina.

El 1981 i el 1982 tenim una munió de traduccions. El 1975 s'havia fundat Llibres del Mall, a partir d'una col·lecció de poesia de Curial de 1973; a la col·lecció de prosa, el 1982 van publicar *Tres contes fantàstics* de Hoffmann traduït per Joan Valls i *Contes d'una butxaca* de Čapek per Monika Zgustová. També el 1975, quatre militants independentistes van fundar La Magrana, per a publicar assaig polític, que, posteriorment esdevinguda editora general, l'any 1981 va incorporar la col·lecció «L'Esparver», que va publicar la novel·la de Poe *Les aventures d'Arthur Gordon Pym* en traducció de Francesc Parcerisas (1981) i *L'illa del doctor Moreau* de Wells en traducció de Josep Miquel Sobré (1982). L'Atzar, una altra nova editorial adreçada a l'ensenyament, va publicar *Viatge al centre de la Terra* de Verne traduïda per Joan Valls el 1982. Quaderns Crema, fundada el 1979 per Jaume Vallcorba Plana, va publicar tots els contes de Kafka en traducció de Josep Murgades el 1982. El mateix any, dels autors moderns adreçats al jovent tenim *Quin dia tan bèstia!* de Mary Rodgers en traducció de Maria-Antònia Oliver a La Magrana i *Vol secret* de Rolf Ulrici, amb traducció a càrrec de Benvingut Moya, que tindrà moltes continuacions, a Joventut.

El 1983 es tradueixen tres comptes pendants que ens posen on ens tocava. Un és *Frankenstein* de Mary W. Shelley a càrrec de Quim Monzó, un llibre fundacional que, com hem vist, ja el 1875 havíem parodiat, però del qual no teníem l'original. Un altre és *El hòbbit* de J.R.R. Tolkien, un clàssic contemporani que canvia el concepte de narrativa fantàstica, a càrrec de Francesc Parcerisas. Tots dos publicats a la col·lecció juvenil més sòlida, «L'Esparver» de La Magrana. I el tercer és *Les cròniques marcianes* de Ray Bradbury, un clàssic de la ciència-ficció contemporània, en traducció de Quim Monzó, en una col·lecció popular de Bruguera, l'editorial més de quiosc. Afegim-hi tres Verne, tots tres traduïts per Joan Valls, en tres col·leccions juvenils: *Dos anys de vacances* a «L'Esparver», *L'estrella del Sud* a «El Nus», i *L'illa*

misteriosa a «El Blat Tendre», de Pòrtic, editorial fundada el 1963 per Josep Fornas, en principi per a publicar llibres de memòries. No hi podia haver un terreny més adobat perquè hi sortís una col·lecció especialitzada en literatura fantàstica, i així el desembre es va publicar el primer número de «L'Arcà»: *La porta oberta* de Margaret Oliphant, una novel·la de fantasmes ambientada a Escòcia, traduïda per Elisenda Franquesa per a l'editorial Laertes. Val a dir que durant anys patirem per saber com es diuen la col·lecció i l'editorial, perquè a la coberta diu Glauco, a la solapa, «L'Arcà», i a la portada, Els llibres de Glauco Editorial Laertes, una editorial fundada el 1975 i que publicava manuals i llibres diversos.

El 1984, «L'Arcà» fa un desembarcament espectacular i arriba al número 8 saldant un altre compte pendent, *Dràcula*, en traducció de Sílvia Aymerich. Els altres números són *Per a llegir quan es fa fosc* de Charles Dickens en traducció de Roser Berdagué, *L'Horlà* de Guy de Maupassant per Xavier Aleixandre, *La lloba que fou* de Frederick Marryat per Sílvia Aymerich, *Carmilla* de Joseph Sheridan Le Fanu per Roser Berdagué i *Lokis* de Prosper de Mérimée per Julià Guillamon (el número 5 és el primer cas de Sherlock Holmes).

Però no són els únics. Hi hem d'afegir una distopia d'impacte de la nova ficció fantàstica dels anys 1960, *La taronja mecànica* d'Anthony Burgess, traduïda per Jordi Arbonès, en una de les més prestigioses col·leccions d'alta literatura, «A Tot Vent» de Proa. «L'Esparver» de La Magrana continua rescatant clàssics, com *Les aventures del baró de Münchhausen* de Bürger i *El món perdut* de Doyle, tots dos en traducció de Joan Fontcuberta, i altres col·leccions juvenils anostren obres contemporànies com *La darrera experiència* de John Donovan, en traducció de Jem Cabanes per a La Galera, una editorial fundada el 1963 per Andreu Dòria per a participar en els moviments de renovació pedagògica; o l'estrena de la col·lecció «Tu ets l'autor», dels nous llibres interactius, amb *El viatge de la nau estel·lar Astra* de B.B. Hiller traduït per Fina Marfà i *Cursa vers el passat* de Megan i H. William Stine per Marta Mirabent. Aquest 1984 naturalment també es van reeditar els dos clàssics d'Orwell, *Mil nou-cents vuitanta-quatre* i *La revolta dels animals*. Ja només faltava una col·lecció de ciència-ficció plenament adulta, i va arribar amb «2001. Pleniluni ciència-ficció», de les Edicions Pleniluni, d'Alella, també el mes de desembre. Pleniluni ja tenia una llarga trajectòria d'editorial local i de voluntat divulgativa. Va sortir amb dos títols: *Jo, robot* d'Isaac Asimov, l'autor més popular del moment, en traducció de Joaquim Martí i Antoni Ibarz, i *L'home femella* de Joanna Russ, una novel·la feminista combativa en traducció de Maria-Sara Fons i Fleming.

La feina començada el 1879 arribava a terme un segle després, malgrat una guerra i totes les contrarietats. I arribar a terme no volia dir deturar-se, sinó tot el contrari. La col·lecció «2001» va publicar vint-i-sis números, fins al 1991. «L'Arcà» sobreviu meritòriament a un ritme lent, i ha superat els noranta títols. Però això ja seria una altra història, que diria el mestre Ende.